

**«КОПАНИЙ М'ЯЧ УЧИТЬ БОРОНИТИ І ЗДОБУВАТИ»:
ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФУТБОЛЬНОЇ
ТЕРМІНОЛЕКСИКИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

© Процик І. Р., 2016

На основі аналізу матеріалів з української спортивної періодики кінця ХІХ – початку ХХ ст. та тогочасних спеціальних видань, присвячених футболу, тематично покласифіковано українську футбольну лексику та простежено співвідношення національних і чужомовних складників у терміносистемі футболу початкового періоду її формування.

Ключові слова: українська мова, футбольна термінологіка, тематичні групи футбольної лексики, питомі назви, чужомовні запозичення.

On the basis of the analysis of the materials of Ukrainian sports periodicals at the end of the XIXth – beginning of the XXth centuries and special editions of that time dedicated to football, a thematic classification of Ukrainian football vocabulary has been made and correlation of national and foreign components in football terminological system of the initial period of its formation has been traced.

Keywords: Ukrainian language, football terminology, thematic groups of football vocabulary, Ukrainian words, loanwords.

Копаний мяч * учитъ боронити і здобувати
Іван Боберський

Українська футбольна лексика, як і сам український футбол, починають свій розвиток в Україні на зламі ХІХ–ХХ сторіч. Поширення інформації про футбольну гру в Україні відбулося завдяки англійським морякам (Одеса), валлійським робітникам (шахти Юзівки) та українцям, які були в Великій Британії і там ознайомилися з особливостями самої гри та її правилами [7]. На межі ХІХ–ХХ сторіч провідною тенденцією становлення футбольної лексики багатьох націй, й української також, був пошук питомих відповідників до чужомовних термінів футболу, які, як і саму гру, вони запозичили з Англії [6; 11].

Досліджень про історію формування національної футбольної термінологіки впродовж понадсторічної історії розвитку футболу в Україні у вітчизняній лінгвістиці, на жаль, і донині бракує. Принагідно їй присвячено увагу в дисертаціях про спортивну термінологію українських науковців Михайла Паночка [8] й Ігоря Янківця [12]. У розвідках, які побачили світ в останні роки, здебільшого зосереджено увагу на описі сучасного стану футбольної лексики (праці Віталія Максимчука та Юрія Струганця). Актуальність діахронного дослідження футбольної термінології полягає в потребі здійснити ґрунтовний і комплексний аналіз української термінологіки «гри мільйонів».

Мета цієї розвідки – виокремити найважливіші тематичні групи футбольної лексики, яка функціювала наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст., та простежити співвідношення національних та чужомовних складників у терміносистемі футболу початкового періоду її розвитку. Джерельною базою для дослідження слугували спеціальні українські видання, присвячені футболу, зокрема книги: «Копана (AssociationFootball)» (1900) Володимира Лаврівського [5], «Забави і гри рухові. Часть III. Копаний мяч» (1906) Івана Боберського [1], «Копаний мяч» (1926) О. Верхоли [3], а також статті футбольної тематики в українській спортивній пресі першої половини ХХ ст., насамперед у журна-

* У цитатах та прикладах із видань кінця ХІХ – початку ХХ ст. збережено тодішній правопис.

лах* : «Спорт» (1925–1926), «Спортові вісти» (1931, 1933), «Готові» (1934–1935), «Спорт» (1936–1937), «Змаг» (1937–1939) та на шпальтах спортивних додатків до універсальних періодичних видань: «Руханково-Спортовий Вісник» (1922–1923) у «Поступі», «Руханка і Спорт» (1926), «Спорт і Руханка» (1928), «Спорт» (1931) у «Новому Часі», «Спорт і молодь» (1931–1934) у «Вогнях», «Фізичне виховання» (1939) у «Шляхові молоді».

Розгляд української футбольної лексики в перелічених вище джерелах дав змогу виокремити такі основні тематичні групи спеціальних номінацій футболу:

- **назви футбольної гри**: запозичений з англійської термін, який функціонував у таких графічно-фонетичних варіантах – *фудбаль, футбал, футбаль, футболь* (від англ. football (foot – ступня і ball – м'яч) – спортивна командна гра з м'ячем [СІС(П), с. 958]) та українські відповідники – *гра в копаний м'яч, гра в м'яч, копаний ногами; копана; копаний; копаний м'яч; копанка; копанья; м'яч; м'яч, копаний ногами* (гра, від грати [ЕСУМ, Т. 1, с. 586–587]; *копаний*, від копати «ударяти, бити, штовхати ногою» [ЕСУМ, Т. 2, с. 565]; м'яч «куля з пружного матеріалу» [ЕСУМ, Т. 3, с. 549]);

- **назви футбольних клубів та об'єднань футбольних команд**: запозичена номінація *клуб* (від англ. club, що походить від давньоангл. clubbe – дрюк, палиця; товариство – громадська організація, яка об'єднує людей із певними інтересами, що впливають із їхніх соціальних, професійних, наукових, політичних та інших зацікавлень [СІС(П), 530], команда) й український аналог – *дружина* (дружина «загін, почет», від друг [ЕСУМ, Т. 2, с. 133–134]); **спілка футбольних команд** – чужомовні назви *ліга* (від фр. ligue, що походить від лат. ligare – зв'язувати – спілка, об'єднання окремих осіб, установ або держав [СІС(П), с. 591], об'єднання футбольних команд) або *кляса* (клас – від лат. classis – розряд, група – систематична категорія, яка об'єднує споріднені групи [СІС(П), с. 526]); **представницька команда** з гравців різних клубів, які обстоюють честь своєї країни чи свого міста на змаганнях – запозичена лексема *репрезентація* (від лат. representatio – наочне зображення – представництво [СІС(П), с. 800]), національні терміни-відповідники – *збірна, збірна команда* (збірний, від збирати, брати [ЕСУМ, Т. 1, с. 247–249]); команда «спортивний колектив на чолі з капітаном» [ЕСУМ, Т. 2, с. 529–530];

- **назви гравців**, відповідно до їхніх позицій на футбольному полі та функційних обов'язків у грі: для найменування родового поняття – **футболіст** – українські номінації *грач* (грач «гра» [ЕСУМ, Т. 1, с. 586–587]), *копун* (від копати «ударяти, бити, штовхати ногою» [ЕСУМ, Т. 2, с. 565]), *м'ячевик* (від м'яч [ЕСУМ, Т. 3, с. 549]), а також запозичена – *футбаліст*; видові назви – **позиції гравців**: **футболіст, який грає у воротах** – питома номінація *воротар* (воротар «поріг під воротами», від ворота [ЕСУМ, Т. 1, с. 428]), запозичена з польської назва *брамкар* і гібридний термін *сторож брамки* (сторож [ЕСУМ, Т. 5, с. 410–411, 428]; від брама «ворота» [ЕСУМ, Т. 1, с. 244] і від боронити «захищати, забороняти» [ЕСУМ, Т. 1, с. 233]); **футболіст, який грає в захисті** – власне українські номінації *захисник* (захисник, від захист [ЕСУМ, Т. 2, 244]), *оборонець* (оборонець, від боронити «захищати, забороняти» [ЕСУМ, Т. 1, с. 233]), *позадній* (позадній «задній», від зад [ЕСУМ, Т. 2, с. 222]), *сторож границі* (сторож [ЕСУМ, Т. 5, с. 410–411, 428]; від границя «кордон» [ЕСУМ, Т. 1, с. 584]) і запозичення з англійської *бек* (з англ. back – захисник у спортивних іграх з м'ячем [СІС(П), с. 159]); **футболіст, який грає в півзахисті** – питома назва *заложник* (заложник, від залога [ЕСУМ, Т. 2, с. 229] й лежати [ЕСУМ, Т. 3, с. 212–213]), *напівзахисник* (напів- – складне утворення з прийменника на й основи пів- «половина» [ЕСУМ, Т. 4, с. 38], половина [ЕСУМ, Т. 4, с. 497]; захисник, від захист [ЕСУМ, Т. 2, с. 244]), *помічник* (від помагати, допомогти [ЕСУМ, Т. 4, с. 510]) й чужомовна номінація *резервіст* (з фр. réserve – який перебуває в резерві [СІС(П), с. 791]); **футболіст, який грає в атаці** – власне українські назви *гарцювник* (гарцівник «вершник», від гарцювати «скакати, бігати» [ЕСУМ, Т. 1, с. 478]), *лучник* (лучник «виготовлювач луків, стрілець з лука», від лук «знаряддя для метання стріл» [ЕСУМ, Т. 3, с. 301–302]), *нападач* (від напад [ЕСУМ, Т. 4, 37], походить від пасти [ЕСУМ, Т. 4, с. 309–310]), *напасник* (напасник «нападник, причепа» [ЕСУМ, Т. 4, с. 37–38], походить від пасти [ЕСУМ, Т. 4, с. 309–310]), *передовий* (від перед «передня частина» [ЕСУМ, Т. 4, с. 340–341]), *стрілець* (від стріл «постріл», стрілити, стріляти, стрільнути [ЕСУМ, Т. 4, с. 444–445]), *черговий* (черговий, від

---

* часописах – ред.

черга «ряд пострілів» [ЕСУМ, Т. 6, с. 299–300]), *чільник* (від *чільний* [ЕСУМ, Т. 6, с. 330], що походить від *чоло* [ЕСУМ, Т. 6, с. 338–339]); **фланговий гравець** – питомі лексеми *крайник* (крайник «прикордонний мешканець», від *край* «кінець, зріз» [ЕСУМ, Т. 3, с. 73]), *крилевий, криловий* (криловий «крайній облавник», від *крило* «літальний орган» [ЕСУМ, Т. 3, с. 92]); **центральный нападак** – *середній передовий* (середній, від *середина* [ЕСУМ, Т. 5, с. 218] + *передовий*, від *перед* «передня частина» [ЕСУМ, Т. 4, 340–341]);

- **назви дій футболістів на полі: атаквальні дії** – українські терміни – *напад* (напад [ЕСУМ, Т. 4, с. 37], походить від *пасти* [ЕСУМ, Т. 4, с. 309–310]), *наступ* (наступ, від *ступати* [ЕСУМ, Т. 5, с. 459]) і чужомовні лексеми: *акція* (з лат. *actio* – дія) – дія, спрямована на досягнення якоїсь мети [СІС(П), 50], дія, спрямована на здобуття воріт суперника); *атак* (атака – з фр. *attaque* – напад – швидкий і рішучий наступ (у спорті, грі тощо) [СІС(П), с. 128]), *інтервенція* (від лат. *interventio* – утручання, що походить від *intervenio* – приходжу, втручаюся [СІС(П), с. 476] – атака на чужі ворота, вдала гра проти суперника), *офензива* (від фр. *offensive* – наступальна тактика, напад); **захисні дії** – запозичена лексема *дефензива* (від фр. *défensive, défendre* – захищати, обороняти – оборона, оборонна тактика [СІС(П), с. 348], лінія захисту на футбольному полі) й питомі відповідники: *захист* (захист [ЕСУМ, Т. 2, с. 244]), *оборона* (оборона, від *боронити* «захищати, забороняти» [ЕСУМ, Т. 1, с. 233]), а також гібридний термін – *задня формація* (задній, від *зад* [ЕСУМ, Т. 2, с. 222]); **інші футбольні дії: обігравання гравця протилежної команди** – запозичення *дріблінг* (дриблінг – від англ. *dribbling* – у деяких спортивних іграх – ведення гравцем м'яча [СІС(П), с. 393]), українські відповідники: *киване, кивання* (від *кивати* «похитувати» [ЕСУМ, Т. 2, с. 428]), *перепроводжування м'яча вужем* (провадити, від *вести* [ЕСУМ, Т. 1, с. 363–364]; м'яч «куля з пружного матеріалу» [ЕСУМ, Т. 3, с. 549]; *вуж* [ЕСУМ, Т. 1, с. 437]), *дроблення м'яча* (дробити, від *дріб* [ЕСУМ, Т. 1, с. 128–129]); **комбінаційні дії** – *комбінація* (від лат. *combinatio* – поєднання – поєднання чого-небудь, що зумовлене певним задумом [СІС(П), 538], сукупність дій футболістів на полі, зумовлена певним задумом), українські відповідники *заграння, зіграння* (від *грати* [ЕСУМ, Т. 1, 586]); **відпасовування м'яча** – *пас* (від англ. *pass*, букв. – передавати – у спортивних іграх – передача м'яча... партнерові по команді [СІС(П), с. 716], питомі відповідники – *копнене* (від *копати* «ударяти, бити, штовхати ногою» [ЕСУМ, Т. 2, с. 565]), *подаване, подавання* (подавати, від *дати* [ЕСУМ, Т. 2, с. 13–15]), *подання* (подання, від *дати* [ЕСУМ, Т. 2, с. 13–15]); *пасінг* (перепасовування м'яча між партнерами) – український аналог – *перепроводжування м'яча* (провадити, від *вести* [ЕСУМ, Т. 1, с. 363–364]; м'яч «куля з пружного матеріалу» [ЕСУМ, Т. 3, с. 549]); **зупинка м'яча** – *стопінг* (від англ. *stop* – зупиняти [СІС(П), с. 863], зупинка м'яча), українські відповідники – *задержуване, задержання* (від *держати* «тримати» [ЕСУМ, Т. 2, с. 38–39]), *зупин* (від *зупинити, зупиняти* та *п'ясти* «випинати, витріщати» [ЕСУМ, Т. 4, 650–651]); **швидкісні ривки футболістів** – *випад* (випад, від *випасти* і від *пасти* «упасти, звалитися» [ЕСУМ, Т. 4, с. 309–311]), *зрив* (зрив, від *зірватися, зриватися* та від *рвати* [ЕСУМ, Т. 5, с. 35–36]); **штовхання суперника руками** – *друлене* (від *друлити* «штовхати, кидати» [ЕСУМ, Т. 2, с. 135]), *друляння* (від *друляти, друлити* «штовхати, кидати» [ЕСУМ, Т. 2, с. 135]); **надійна оборона воріт** – *криття* (криття «верхній одяг», від *крити* [ЕСУМ, Т. 3, с. 95]), *муроване воріт, муровання* (від *мурувати, мур* «кам'яна або цегляна стіна; огорожа» [ЕСУМ, Т. 3, с. 535]); **вдалі дії воротаря** – *робінзонада* (від прізвища англійського воротаря, що вмів боронити свої ворота) – добра, надійна гра (*сейв* – від англ. *save* – зберігати, рятувати) воротаря, який зберігає свої ворота не здобутими, відбиваючи удари в площину воріт чи ловлячи м'яча руками після ударів по воротах; **невдалі дії гравців** – *кікса* (кікс – від англ. *kicks*, що походить від *kick* – удар, поштовх – невдалий удар у грі [в більярд, коли кий лише ковзнув по кулі] [СІС(П), с. 522]; помилка, невдала гра футболіста під час перехоплення м'яча, якого він лише торкається, але не опановує його);

- **назви ігрових моментів: укидання м'яча з-за меж поля**: чужомовний термін *авт, аут* (аут – з англ. *out* – поза, зовні – положення в спортивних іграх, коли м'яч ... потрапляє за межі бокових ліній ігрового поля, майданчика [СІС(П), с. 135], укидання м'яча з-за меж поля); національні відповідники *викидання м'яча з побочин* (викидання, від *кидати м'яч* «куля з пружного матеріалу» [ЕСУМ, Т. 2, с. 429–430]; м'яч «куля з пружного матеріалу» [ЕСУМ, Т. 3, с. 549]; побочина «бокова стіна», від *бік* [ЕСУМ, Т. 1, с. 194–195]), *вмет м'яча руками з побочин* (в + мет «кидок, змах, постріл», від *метати* «кидати, викидати» [ЕСУМ, Т. 3, с. 448–449], *бічняк* (від *бік* [ЕСУМ, Т. 1, с. 194–195]); **момент**

взяття воріт: запозичена номінація *гол, голь* (мн. *голі*) (від англ. goal – букв. мета, гол, фініш, старт, ворота, походить від давньоангл. gāl – перешкода [СІС(П), с. 297], забитий у ворота суперника м'яч) та питомі назви – *ворота, добути ворота, добуття воріт* (добутий, добуття, від добути [ЕСУМ, Т. 2, с. 98–99]; *ворота* [ЕСУМ, Т. 1, с. 428]), *здобута, здобута брамка* (здобути, від добути [ЕСУМ, Т. 2, с. 98–99]; брама «ворота» [ЕСУМ, Т. 1, с. 244]), *здобутте воріт, здобуті ворота* (здобутий, здобуття, від здобути та від добути [ЕСУМ, Т. 2, 98–99]; *ворота* [ЕСУМ, Т. 1, с. 428]), *стрілені ворота* (від стрілити, стріляти [ЕСУМ, Т. 5, с. 444–445]); **положення поза грою** – запозичення *офзайд, офсід, offside* (офсайд – від англ. offside, що походить від off – поза і side – край, сторона) – у деяких командних спортивних іграх (футболі...) – положення «поза грою», при якому гравець опиняється у вигідній позиції щодо суперника, але здобуває її з порушенням правил гри [СІС(П), с. 702]) та власне мовні номінації – *відсторона, відсторонь* (префікс від, що означає рух від чого і до чого [ЕСУМ, Т. 1, с. 390]; *відсторонь* «осторонь», від сторона [ЕСУМ, Т. 5, с. 428]), *поза-грою* (поза [ЕСУМ, Т. 4, с. 479]; гра, від грати [ЕСУМ, Т. 1, с. 586–587]), *спалений* (від палити [ЕСУМ, Т. 4, с. 264–266]);

- **назви ударів по м'ячу:** назва родового поняття: **удар** – *вдар* (вдар, удар, від ударити «вчинити удар, покарати» [ЕСУМ, Т. 6, с. 18–19]), *коп* (від копати «ударяти, бити, штовхати ногою» [ЕСУМ, Т. 2, с. 565]), *стріл* (стріл «постріл», стрілити, стріляти, стрільнути [ЕСУМ, Т. 4, с. 444–445]); видові поняття – **різновиди ударів:** **удар головою** – *головка* (головка, від голова [ЕСУМ, Т. 1, с. 550]); **удар із льоту** – *волей* (від англ. volley – політ [СІС(П), с. 224] – удар, нанесений із льоту), український аналог *удар з лету* (удар, від ударити [ЕСУМ, Т. 6, с. 18–19]; лет, від летіти, літати [ЕСУМ, Т. 3, с. 226–227]); **удар від воріт** – *грядяк* (від гряда «грядка» [ЕСУМ, Т. 1, 608]); **перший удар по м'ячу на початку матчу** – *закоп* (за + від копати «ударяти, бити, штовхати ногою» [ЕСУМ, Т. 2, с. 565]), *перше копнення* (перший [ЕСУМ, Т. 4, с. 358]; від копати «ударяти, бити, штовхати ногою» [ЕСУМ, Т. 2, 565]); **вільний удар** – *вільний, вільний коп, вільне копнене з місця* (вільний, від воля [ЕСУМ, Т. 1, с. 423]; від копати «ударяти, бити, штовхати ногою» [ЕСУМ, Т. 2, с. 565]; місце «простір, місцевість» [ЕСУМ, Т. 3, с. 484]); **штрафний удар** – *карний, карний коп, карний стріл* (карний, від кара [ЕСУМ, Т. 2, с. 381], корити «картати, дорікати комусь» [ЕСУМ, Т. 3, с. 20–21]; від копати «ударяти, бити, штовхати ногою» [ЕСУМ, Т. 2, с. 565]); стріл «постріл», стрілити, стріляти, стрільнути [ЕСУМ, Т. 4, с. 444–445]), *копняк* (від копати «ударяти, бити, штовхати ногою» [ЕСУМ, Т. 2, с. 565]), *провинний коп* (провинний, від вина [ЕСУМ, Т. 1, с. 376–377]; від копати «ударяти, бити, штовхати ногою» [ЕСУМ, Т. 2, с. 565]); **штрафний удар з одинадцятиметрової позначки** – питомі назви *займак* (займа [ЕСУМ, Т. 2, с. 225]), *одинадцятиметровий* (одинайцять [ЕСУМ, Т. 4, с. 159–160]; метр «одиниця довжини метричної системи мір», запозичення з французької мови, походить від грецького «міра» [ЕСУМ, Т. 3, с. 452]) й чужомовне запозичення *пенальді, пенальті* (від англ. penalty, букв. – покарання – у футболі – одинадцятиметровий штрафний удар по воротах суперника [СІС(П), с. 723]); **кутовий штрафний удар** – національні номінації *коп з рога, ріг, роги, копнення з кута* (від копати «ударяти, бити, штовхати ногою» [ЕСУМ, Т. 2, с. 565]; ріг [ЕСУМ, Т. 5, с. 87–88]); кут [ЕСУМ, Т. 3, с. 161]), *наріжник* (наріжник «один із снопів, які вкладають на розі солом'яного даху; кроква фронтопу», від наріжний «кутовий, розташований на розі» [ЕСУМ, Т. 5, с. 87–88]), *наріжняк* (від наріжний «кутовий, розташований на розі» [ЕСУМ, Т. 5, с. 87–88]) і чужомовний термін *корнер* (від англ. corner – ріг – у футболі – штрафний кутовий удар, який здійснює з кутового сектора футбольного поля один із гравців атакуючої команди [СІС(П), с. 560]);

- **назви турніру з футболу, футбольного поєдинку та його частин:** **футбольна першість** – національний термін *першенство* (першенствувати [першувати] – тримати першість; вести перед [ЕСУМ, Т. 4, с. 358]) і запозичений *мистецтво* (чемпіонат, турнір); **футбольний поєдинок** – чужомовний термін із такими варіантами графічно-фонетичного оформлення: *матч, меч, match* (від англ. match – змагання, суперник – спортивне змагання між двома або кількома спортсменами чи спортивними командами [СІС(П), с. 624]) та питомі відповідники: *гра* (гра, від грати [ЕСУМ, Т. 1, с. 586–587]), *змагання, змагання копаного м'яча* (змагання, від змагати «брати гору, перемагати» [ЕСУМ, Т. 2, с. 268], що походить від могти [ЕСУМ, Т. 3, с. 494]; *копаний, від копати «ударяти, бити, штовхати ногою» [ЕСУМ, Т. 2, с. 565]; м'яч «куля з пружного матеріалу» [ЕСУМ, Т. 3, с. 549]); частина футбольного матчу – чужомовна назва *хав-тайм* (від англ. half – пів, половина [СІС(П),*

с. 958] – одна з двох половин футбольного матчу, тайм) й українські аналоги: *півгра* (пів «половина» [ЕСУМ, Т. 4, с. 383–384]; гра, від грати [ЕСУМ, Т. 1, с. 586–587]), *половина* (половина [ЕСУМ, Т. 4, с. 497]); *зупинка між таймами* – запозичене слово *павза* (від лат. *pausa*, що походить від грец. *pausis* – припинення) – перерва, зупинка [СІС(П), с. 720]; п'ятнадцятихвилинна перерва між таймами матчу) або питомі назви *перерва*, *перерив* (переривати [ЕСУМ, Т. 4, с. 345]);

- **назви футбольного поля, його частин і розмітки:** *футбольне поле* – *грище*, *ігрище* (грише «забава, гра, місце для гри», ігрище «гра, дитячий майданчик», від грати [ЕСУМ, Т. 1, с. 586–587]), *зелена мурава*, *мурава* (зелений [ЕСУМ, Т. 2, с. 257–258]; мурава «моріг, молода трава» [ЕСУМ, Т. 3, с. 535]); **частини футбольного поля:** *воротарський майданчик* – *гряда* (від гряда «грядка» [ЕСУМ, Т. 1, с. 608]), *приворотє* (від при [ЕСУМ, Т. 4, с. 568]); ворота, ворітний, воротній [ЕСУМ, Т. 1, с. 428]); **кути футбольного поля** – *вугли ігрища* (від вугол «ріг, кут» [ЕСУМ, Т. 1, 4 с. 36]); **штрафний майданчик** – *карне поле*, *карний пояс* (карний, від кара [ЕСУМ, Т. 2, с. 381], корити «картати, дорікати комусь» [ЕСУМ, Т. 3, с. 20–21]; поле [ЕСУМ, Т. 4, с. 486–487]); пояс [ЕСУМ, Т. 4, с. 549]); **фланг** – українська назва *крило* (крило «літальний орган» [ЕСУМ, Т. 3, 92]) і запозичений термін *флянк* (фланг – від фр. *flanc* – бік – один із боків поля [СІС(П), с. 941]); **площі за межами футбольного поля** – *«замежі»* (від префікса за «по той бік» [ЕСУМ, Т. 2, с. 213]; межа [ЕСУМ, Т. 3, с. 430–431]); *запілля* (від префікса за «по той бік» [ЕСУМ, Т. 2, с. 213]; поле [ЕСУМ, Т. 4, с. 486–487]); **розмітка футбольного поля** охоплює лінії та спеціальні позначки, що мали такі назви: **лицева лінія** – *ворітня*, *ворітня лінія*, *воротна*, *воротна лінія*, *воротова лінія* (від ворота, ворітний, воротній [ЕСУМ, Т. 1, с. 428]; лінія «риска, смуга, кордон, безперервний ряд», запозичено з латинської мови, можливо через посередництво польської або німецької [ЕСУМ, Т. 3, с. 263–264]), *границя* (від границя «кордон» [ЕСУМ, Т. 1, с. 584]); **бокова лінія** – *межа* (межа [ЕСУМ, Т. 3, с. 430–431]), *межова* (межовий, від межа [ЕСУМ, Т. 3, с. 430–431]), *побочина* (побочина «бокова стіна», від бік [ЕСУМ, Т. 1, с. 194–195]); **центральна лінія**, що розділяє половини поля суперників – *границя неприятелів* (від границя «кордон» [ЕСУМ, Т. 1, с. 584]; неприятель «ворог, супротивник» [ЕСУМ, Т. 4, с. 586]); **одинадцятиметрова позначка**, точка для виконання одинадцятиметрового штрафного удару – *займа* (займа [ЕСУМ, Т. 2, с. 225], від імати «брати, ловити, хапати» [ЕСУМ, Т. 2, с. 296–297]), *карна точка* (карний, від кара [ЕСУМ, Т. 2, с. 381], корити «картати, дорікати комусь» [ЕСУМ, Т. 3, с. 20–21]), *одинадцятиметрівка* (одинадцять [ЕСУМ, Т. 4, с. 159–160]; метр «одиниця довжини метричної системи мір», запозичення з французької мови, походить відгрец. «міра» [ЕСУМ, Т. 3, с. 452]);

- **назви футбольного спорядження та спортивного інвентарю:** **футбольний м'яч** – запозичення *бальон* (від фр. *ballon*, що походить від італ. *ballone* (*pallone*), похідне від *palla* – куля [СІС(П), с. 148]) і *півка* (від пол. *piłka* – м'яч [ЕСУМ, Т. 4, с. 369]) й українські аналоги – *м'яч* (м'яч «куля з пружного матеріалу» [ЕСУМ, Т. 3, с. 549]) й *опука* (опука заст. «м'яч» [ЕСУМ, Т. 4, 205]); **ворота** – запозичені з польської лексеми *брама* та *брамка* (пол. *brama*, *bramka* – «ворота» [ЕСУМ, Т. 1, с. 244], від боронити «захищати, забороняти» [ЕСУМ, Т. 1, с. 233]) й питома назва *ворота* (ворота [ЕСУМ, Т. 1, с. 428]); **елементи воріт:** **стіжка воріт** – запозичення з німецької *балька*, *бальок* (нім. *Balken* – конструктивний несучий прямолінійний елемент у вигляді бруса [СІС(П), с. 147], футбольна штанга) й питомі номінації *жердка* (жердка «деталь воза», від жердь «дишло для повертання вітряка» [ЕСУМ, Т. 2, с. 193]), *стовп*, *стовпок* (стовп, стовпок [ЕСУМ, Т. 5, с. 422]); **сітка воріт** – *воротна сіта* (ворота, ворітний, воротній [ЕСУМ, Т. 1, с. 428]); сіть, сітка [ЕСУМ, Т. 5, с. 258]); **перекладина** – *поперечина*, *поперечка* (поперечина, поперечка [ЕСУМ, Т. 4, с. 516]); **спортивне спорядження:** **кутовий прапорець** – *хоруговка* (від хоругва, хоругов «прапор, прикріплене до довгого держака полотнище...» [ЕСУМ, Т. 6, с. 204]), *прапорець на тичці* (прапор, прапорець [ЕСУМ, Т. 4, с. 555]; тичка, від тичяти «стирчати» [ЕСУМ, Т. 5, с. 577], тикати, тичити «утикати тичи, ставити віхи» [ЕСУМ, Т. 5, с. 565–566]); **спортивна форма футболістів** – *виряд* (виряд «вирядження», виряджати, від ряд [ЕСУМ, Т. 5, с. 153]), *однострій* (один [ЕСУМ, Т. 4, с. 159] + стрій «одяг, наряд» [ЕСУМ, Т. 5, с. 444]) та французьке запозичення *мундур* (фр. *monture* – збирання, оправа, спорядження – формений одяг [СІС(П), с. 659]);

- **назви суддів й інших осіб, причетних до провадження футбольного матчу:** **назви представників суддівського корпусу:** **суддя в полі** – *голова* (голова [ЕСУМ, Т. 1, с. 550–551]), *роз'ємник*, *роземник* (роздіяти «рознімати», роздіяти «розняти», роздоймити [ЕСУМ, Т. 5, с. 108]); **бічний**

суддя – *суддя граничний* (суддя, судия, від суд [ЕСУМ, Т. 5, с. 466–467]; граничний, від границя «кордон» [ЕСУМ, Т. 1, с. 584]), *суддя межовий* (суддя, судия, від суд [ЕСУМ, Т. 5, с. 466–467]; межовий, від межа [ЕСУМ, Т. 3, с. 430–431]), *суддя автовий* (суддя, судия, від суд [ЕСУМ, Т. 5, с. 466–467]; автовий, від аут – запозичення з англійської мови, від прийменника «поза, зовні» [ЕСУМ, Т. 1, с. 98]), останній із термінів є гібридом; **назви представників тренерського штабу та футбольних функціонерів**: *тренер* (від англ. trainer, що походить від train – навчати – викладач фізичної культури; спеціаліст із певного виду спорту, що керує тренуванням спортсменів [СІС(П), с. 905]), *функціонер* (від фр. fonction-naire – працівник апарату будь-якої... організації [СІС(П), с. 957]);

- **назви вболівальників і вболівальницької підтримки**: **уболівальник** – запозичення з польської *kibic* (від пол. kibic – уболівальник) й українські назви: *сторонник* (сторонник «прибічник», від сторона [ЕСУМ, Т. 5, с. 428]), *прихильник* (прихильник, від хилити [ЕСУМ, Т. 6, с. 173–174]), *приклонник* (при + клонити, кланятися [ЕСУМ, Т. 2, с. 465]), *видець* (видець «спостерігач, свідок», від вид [ЕСУМ, Т. 1, с. 369–370]); *фанатик* (від лат. fanaticus – несамовитий – людина, пристрасно захоплена своєю справою, віддана якимось поглядам, заняттям), **уболівальник**, який віддано підтримує улюблену команду [СІС(П), с. 924]); **уболівання** – *дампінг*, *дупінг* (від англ. doping – те, що стимулює фізичну і психічну діяльність [СІС(П), с. 389], *уболівальницька підтримка*, *уболівання*);

- **назви підсумкових результатів матчів і здобутих очок**: родове поняття – чужомовна лексема *результат* (від лат. resultatus – відображений – підсумок, показник майстерності (як правило, спортивної) [СІС(П), с. 792]) та питомі назви: *вислід* (вислід «дослідження, результат дослідження, наслідок», від вислідити, слід [ЕСУМ, Т. 5, с. 302]), *відношення* (відношення, від нести, носити [ЕСУМ, Т. 4, с. 77]); **різновиди результатів футбольних матчів**: **виграш** – українські лексеми: *виграна* (від грати [ЕСУМ, Т. 1, с. 586–587]), *побіда* (побіда «перемога» [ЕСУМ, Т. 4, с. 466], від біда [ЕСУМ, Т. 1, с. 192]); **нічия** – питомі лексеми *вирівнання* (від рівнати «рівняти» та рівний [ЕСУМ, Т. 5, с. 87]), *нерішена* (від рішити «прийти до висновку, розв’язати» [ЕСУМ, Т. 5, с. 97–98]), *нерозіграна* (не + розіграти, від грати [ЕСУМ, Т. 1, с. 586–587]), *так-на-так* (так [ЕСУМ, Т. 5, с. 504]) і запозичений термін *реміс* (ситуація у спортивній грі, якщо жодна зі сторін не перемогла); **поразка** – *програна* (про + від грати [ЕСУМ, Т. 1, с. 586–587]); **здобуті очки**: українська номінація *точка* («графічний знак, цятка» [ЕСУМ, Т. 5, с. 11]) й запозичені лексеми *нота* (від лат. nota – знак, зауваження [СІС(П), с. 679]) – очко, оцінка, бал, нараховані за результат у футбольному матчі) і *пункт* (запозич. через польське чи німецьке посередництво з лат. мови [ЕСУМ, Т. 4, с. 633]);

- **назви різновидів футбольного тренувального процесу**: родове найменування – запозичена номінація *тренінг* (тренування – від англ. training, що походить від train – виховувати, навчати) – спеціальний тренувальний режим [СІС(П), с. 905], український аналог – *заправа* (заправа «підготування», від правий [ЕСУМ, Т. 4, с. 550–551]); видові назви: чужомовні лексеми *шпринт*, *шпрінт* (спринт – від англ. sprint, що походить від скандинавського gesprintan – викидати, вивергати (дим, лаву)) – у бігових видах легкої атлетики, ковзанярському, лижному спорті, плаванні тощо – змагання на короткі дистанції [СІС(П), с. 855], один із видів тренувань у футболі – біг на коротку дистанцію), питомий відповідник – *біги короткі* (біг, від бігти [ЕСУМ, Т. 1, с. 191–192]; *короткий* [ЕСУМ, Т. 3, с. 42]).

Отже, у результаті аналізування фактичного матеріалу вдалося виокремити тринадцять тематичних груп української футбольної лексики, що функціювала наприкінці ХІХ – на початку ХХ сторіччя. Найбільшою наповнюваністю та різноманітністю номінацій вирізняються такі групи назв спеціальних футбольних понять: назви футбольних дій, назви гравців (відповідно до їхньої позиції на полі та функційних обов’язків), назви ударів, назви футбольного поля, його частин і розмітки, назви ігрових моментів, назви футбольного інвентарю. Хоча українська терміносистема футболу в досліджуваній період перебувала на етапі формування, у ній зафіксовано домінування національної термінології над чужомовними номінаціями: 75% складають власне мовні футбольні назви, 23% – запозичення з різних мов, насамперед із англійської, та 2% – гібридні найменування. Подекуди зафіксовано розлогі синонімічні ряди спеціальних футбольних назв, що є прикметною ознакою некодифікованості тогочасної терміносистеми футболу. У подальших дослідженнях варто простежити долю футбольної лексики зламу ХІХ–ХХ сторіччя упродовж наступних періодів її розвитку й описати динаміку вживання національних найменувань та чужомовних запозичень у ній.

1. Боберський І. *Забави і гри рухові. Частина III. Копаний м'яч.* – Л. : Накладом Товариства «Сокіл», 1906. – 38 с. 2. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с. 3. *Верхола О. Копаний м'яч.* – Л. : Накладом Українського Спортивного Союзу, 1926. – 90 с. 4. *Етимологічний словник української мови : в 7-ми т.* / [Ред. кол. О. С. Мельничук та ін.] – К. : Наук. думка, 1982–2012. – Т. 1–6. 5. *Копана : Association Football. Після Осипа Кленки зладив В. Лаврівський.* – Л., 1900. – 18 с. 6. *Kronikasportu / Zespół pod kierunkiem Mariana V. Michalika.* – Warszawa : Wydawnictwo «Kronika», 1993. – 1056 s. 7. *Михалюк Ю. З історії становлення українського футболу* / Юрій Михалюк // Михалюк Ю., Гусак М., Дикий І. *Футбольний атлас України : Довідково-статистичне видання за підсумками десяти чемпіонатів України з футболу (1992–2001)* / [За ред. Ю. Михайлюка]. – Л. : б. в., 2001. – С. 3–11. 8. *Паночко М. Н. Украинская спортивная лексика : автореф. дис. ... канд. филол. наук.* – К., 1978. – 23 с. 9. *Словник іншомовних слів* / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с. 10. *Словник української мови: в 11-ти т.* / [Ред. кол. І. К. Білодід та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. I–XI. 5. 11. *Szczerpek S. Moja historia futbolu. T. 1. Świat.* – Warszawa : Presspublica sp. z o. o., 2007. – 288 s. 12. *Янків І. Т. Українська спортивна термінологія (історико-методологічний аналіз) : автореф. дис. ... канд. наук з фізвиховання і спорту : 24.00.02 / І. Т. Янків.* – Луцьк, 2000. – 19 с.

УДК 81'42+165+378.147+161.26

Ганна Сивокінь, Яніна Мар'янюк, Тетяна Картель, Олена Зайцева
Одеська державна академія будівництва та архітектури

ЕПІСТЕМІЧНА МОДАЛЬНІСТЬ У НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОМУ ДИСКУРСІ ЩОДО ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

© Сивокінь Г. В., Мар'янюк Я. Г., Картель Т. М., Зайцева О. Ю., 2016

Матеріалом цього дослідження є епістемічна модальність у науково-популярному дискурсі змісту інформаційно-оцінних висловлювань викладачів або студентів, що утворюють мовну тканину різними мовами; використовуючи різноманітні засоби вираження впевненості, сумніву й неповної впевненості в істинності повідомлюваного. Ці засоби є детермінативами, або маркерами, когнітивної діяльності суб'єкта мовлення – викладача або студента. Суб'єктивно-модальні функції мови в лекційному та практичному викладанні навчального матеріалу виражено в тому, що в рамках способів можна передавати конкретне ставлення мовця до змісту висловленого, яке має широку гаму особистісних оцінок із градацією бажаності, умовності, наказовості, повинності.

Ключові слова: українська мова, модальність, суб'єктивна оцінка, дискурс, науково-популярний дискурс, текст, комунікація, термін.

The subject of this research is epistemic modality in the scientific and popular discourse as the part of speech information and evaluation of teachers or students that form the structure of the language in different languages, using various means of expression, confidence, doubt and certainty of the truth of incomplete information. These means are determinative or cognitive markers of the subject of speech – teacher or student. Subjective-modal functions of language in lectures and practical teaching learning material reflected in the fact that in the specific ways can be transmitted the attitude of the speaker to the content of expression, which includes a wide range of the personal evaluations that express gradation desirability of convention, order, obligation.

Keywords: Ukrainian language, modality, subjective valuation, discourse, scientific and popular discourse, text, communication, term.